

PEDAGOGIK MAHORAT

MS
2022

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

Maxsus son

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2022

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2022, Maxsus son

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy
Elektron manzil: ped_mahorat@umail.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Mustafa Said Arslon, , filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Chariyev Irgash To'rayevich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

To'xsanov Qahramon Rahimboyevich, filologiya fanlari doktori, dotsent

Hayitov Shodmon, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rajabov Qahramon, tarix fanlari doktori, professor

Shomirzayev Maxmatmurod Xuramovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Muhitdinova Xadicha Sobirovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Niyozmetova Roza Hasanovna, pedagogika fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Ne'matovna, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Dilorom SAIDOVA

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti
musiqa ta'limi fakulteti I bosqich magistri

Davron RO'ZIYEV

Buxoro davlat universiteti
musiqa ta'limi kafedrası professori v.b.,
pedagogika fanlari nomzodi

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQIY KO'NIKMALARINI
SHAKLLANTIRISH**

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni musiqiy estetik tarbiyalashda musiqa o'ziga xos o'rni ifodalangan. Musiqa inson hayotiga o'zaro ta'sirini hisobga olib, bolalarni musiqa jalb qilish uchun ularni musiqa bilan imkon qadar ertaroq tanishtirishimiz, bolalarga bu san'atning barcha go'zalligi va xilma-xilligini ko'rsatish haqida g'amxo'rlik qilishimiz kerak.

Kalit so'zlar: musiqa, qo'shiq, san'at, vocal.

Аннотация: В данной статье представлена специфическая роль музыки в музыкально-эстетическом воспитании дошкольников. Учитывая взаимодействие музыки с жизнью человека, чтобы привлечь детей к музыке, нужно как можно раньше познакомить их с музыкой, позаботиться о том, чтобы показать детям всю красоту и многообразие этого искусства.

Ключевые слова: музыка, песня, искусство, вокал.

This article presents the specific role of music in the musical and aesthetic education of preschoolers. Considering the interaction of music with human life, in order to attract children to music, it is necessary to introduce them to music as early as possible, take care to show children all the beauty and diversity of this art.

Keywords: music, song, art, vocals.

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalarda qo'shiq nutqni rivojlantirishga yordam beradi. Qo'shiq so'zlari chizilgan holda aytiladi, ohangi esa cholg'u asbobida chalinadi, bu alohida tovushlarni aniq talaffuz qilinishiga yordam beradi. Musiqa rahbari va tarbiyachi so'zlarni to'g'ri talaffuz qilinishini nazorat qiladi. Qo'shiq bolalarni umumiy kayfiyat bilan birlashtiradi. Qo'shiq aytish jarajonida bolalar musiqiy qobiliyati rivojlantiriladi, jumladan, musiqani eshitish qobiliyati o'sadi, xotirasi kuchayadi va ritmi his etishi yaxshilanadi. Rus fiziologi I.M.Sexenov bolaga xos bo'lgan instinktiv hodisani quyidagicha ta'kidlaydi: "Ongda aniqlangan tovush yoki tovushlar bola uchun mezon vazifasini o'taydi, unga o'zi ovozlarni moslashtiradi va o'lchovga tushmaganicha tinchlanmaydi va bir xil tovush hosil qilishga harakat qiladi".

Asosiy qism. Ma'lumki, bolalar kattalarning nutqi va qo'shiq intonatsiyasiga taqlid qiladilar, uy hayvonlari va qushlar tomonidan chiqarilgan tovushlarni takrorlashga harakat qiladilar. Kichik guruh bolalari ohangning aniq takrorlanishiga e'tibor qaratishi, ayniqsa, diqqati bilan tasavvur qilishi uchun musiqa rahbari yordam berishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalarga oddiy, tuzulishga ko'ra murakkab bo'lmagan kuylarni, ikki yoki uch nota asosida qurilgan kuylarni past ovozda kuylashni o'rgatish kerak. Bunda har musiqa rahbarining ifodali, to'g'ri kuylashi va yaxshi sozlangan cholg'u asbobining ovozi misol bo'la oladi. Bola tinglaydi so'ngra kattalar bilan birga qo'shiq aytadi. Shu tariqa bola diqqatining barqarorligi rivojlanadi va keyinchalik yuqori balandlikdagi tovushlarni eshitish qobiliyati rivojlanadi.

Katta guruh maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar melodik eshitish qobiliyatini rivojlantiradigan, ohangning yuqoriga va pastga qarab harakatini belgilaydigan turli balandlikdagi tovushlarni taqqoslaydigan, qo'shiq aytadigan doimiy mashqlar jarayonida shakllanadigan ba'zi dastlabki balandlik va ritmik tushunchalar bilan tanishadilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni vokal apparati to'liq shakllanmagan, ijrochilik mahorati to'liq rivojlanmaganligi va faqat ular qirralarining tebranishi tufayli qo'shiq ovozida yengillik va yetarli sonorlik bilan ajralib turadi va o'ziga nisbatan ehtiyotkor munosabatni talab qiladi. Bolalar ovozini himoya qilish qo'shiqni to'g'ri tanlashni ta'minlaydi. Bunda musiqiy materiallarni bolalarning yoshi, ovoz diapazoni va qo'shiq aytish qobiliyatiga mos keladigan repertuarni puxta tanlab olishga yordam beradi.

Bola kuylashni o'rganishida nafasni to'g'ri olishi juda muhim. Ovozni to'g'ri tartibda solish uchun bola to'g'ri nafas olishi kerak. Buni amalga oshirish uchun turli xil mashqlar amalga oshirilishi kerak. Masalan, shamni puflash, iloji boricha nafasni qorinda to'liq olib uzoq vaqt davomida ushlab va shunga

o'xshash berilgan mashqlar yordami bilan amalga oshirilishi mumkin. Shunga o'xshash mashqlar tufayli o'pkaning pastki qismlari ham ishlatiladi, bular qo'shiq uchun juda zarur hisoblanadi. Bolalar shaxsiyatini shakllantirishning asosiy vazifasi – bolaning har tomonlama va uyg'un rivojlantirishidir. Bu vazifa musiqiy tarbiya orqali amalga oshiriladi. Olimlar bola shaxsini tarbiyalashda san'atning ahamiyati juda yuqoriligini quyidagicha baholaydi: "San'at orqali biz bolaga o'z fikrlari va his tuyg'ularini tushunishga, aniqroq o'ylashga va chuqurroq his qilishga yordam berishimiz kerak". Pedagogik ta'limga tayanib, ushbu qoidalar bo'yicha musiqiy ta'lim va rivojlanish kansepsiyasi belgilanadi.

Musiqiy tarbiya bola shaxsiyatini shakllantirish vazifalarining har tomonlama va uyg'un tarbiyalashda uning umumiy maqsadiga bo'ysunadi va musiqiy san'atning o'ziga xosligi va maktabgacha yoshdagi bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda quriladi.

Bolani musiqaga bo'lgan muhabbatini tarbiyalash uchun:

1. Bolaga eshitgan musiqiy asar mazminini yanada aniqroq his qilishga yordam beradigan sezuvchanlik va musiqiy quloqni rivojlantirish orqali hal qilish.

2. Bolalar musiqiy tajribalarini umumlashtirish va ularni turli xil musiqiy asarlar bilan tanishtirish.

3. Bolalarni musiqiy konsepsiya elementlari bilan tanishtirish, musiqiy faoliyatning barcha turlarida eng oddiy, amaliy ko'nikmalarni, musiqiy asarlar ijrosining samimiyligini o'rgatish.

4. Hissiy javob berishni rivojlantirish. Sensor qobilyatlari, ritm hissi, qo'shiq matni va musiqiy tovushlar harakatlarining ifodaliligini shakllantirish.

5. Musiqa haqidagi olingan taassurotlar va g'oyalarga asoslangan musiqiy didning paydo bo'lishi va uning dastlabki namoyon bo'lishini rag'batlantirish, avval musiqiy asarga tushunchani, so'ngra baholovchi munosabatni shakllantirish.

6. Bolalar uchun mavjud bo'lgan musiqiy faoliyatning barcha turlarida ijodiy faollikni rivojlantirish: o'yinlarda va raqslarda xarakterli tasvirlarni uzatish, o'rganilgan raqs harakatlaridan foydalanish, kichik qo'shiqlarni takomillashtirish, tashabbuskorlik va o'rganilgan materiallarni kundalik hayotda qo'llash istagi, ya'ni: qo'shiq aytish, rasqga tushish, musiqa ijro etish.

Musiqiy tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsiyatining estetik va axloqiy shakllanishida muhim ahamyat kasb etadi. Musiqiylik yordamida bolalar madaniy hayotga qo'shiladi, muhim ijtimoiy voqealar bilan tanishadilar. Musiqiy idrok etish jarayonida bolalarda kognitiv qiziqish, estetik did paydo bo'ladi, fikrlash doirasi kengayadi.

Musiqa asboblari chalang bolalar, odatda, boshqalarga qaraganda savodliroq va eslab qolish qobiliyati juda yaxshi rivojlangan bo'ladi. Musiqa hayolij fikrlashni ham, fazoviy tasvirni ham, kundalik mashaqqatli mehnat odatini ham beradi.

Olimlarning fikricha to'rt yoshdan bola bilan shug'ullanishni boshlash kerak. Jumladan, cholg'u asboblari chalang va vokal ko'nikmalarini egallashga yordam beradigan mashg'ulotlar o'tish kerak. Mashg'ulotlarning muntazam o'tkazib turilishi va unda musiqa mashqlaridan foydalanib turilishi xotirani yaxshilaydi va bolalarning aqliy rivojlanishini rag'batlantiradi. Kanadalik olimlar musiqa asarlari va diqqatni jamlash qobiliyati o'rtasidagi bog'liqlikning birinchi dalilini olishdi. Musiqa mashg'ulotlarida nafaqat bolalarning say-harakati, balki ota-onalarning ham sabr-toqatlarini talab qiladi. Chunki bolalarda musiqa asboblari chalang boshlang'ich bosqichi anchagina noqulayliklar sodir bo'lishiga olib keladi.

Muhokamalar va natijalar. Ma'lumki, musiqiy qobilyat boshqa insoniy qobilyatlarga qaraganda ancha oldin ochiladi. Musiqiylikning ikkita asosiy ko'rsatkichi – emotsional javob berish va musiqiy eshitish qobiliyati bola hayotining birinchi kunlaridayoq paydo bo'ladi. Masalan, onasi alla aytganida bola tinchlanadi va orom olib uxlaydi. Bola xotirjam yoki quvnoq musiqaga hissiy javob bera oladi. Jumladan, u diqqatini jamlaydi, agarda yig'lab o'tirgan bo'lsa allani eshitib jim bo'ladi. Quvnoq raqsli ohang eshitilsa, uning yuzidagi ifoda o'zgaradi, u turli harakat qilishlari jonlanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola hayotining birinchi oylarida tovushlarning balandligi bo'yicha ajrata oladi. Bu haqiqat bo'lib, professional musiqachilarga aylanganlar uchun, ayniqsa, yaqqol namoyon bo'ladi. V.A.Motsartning to'rt yoshida ajoyib qobilyatini namoyish etganligi, besh yoshidan boshlab skripka va organ chalang bilganligi, birinchi kompozitsiyalarni yaratganligi misol bo'la oladi.

Bolalarning musiqiy tajribasi juda oddiy, ammo xilma-xil bo'lishi mumkin. Musiqiy faoliyatning deyarli barcha turlari bolada tarbiyaning to'g'ri shakllanishini, ularning musiqiy ko'p qirrali bo'lishini, shaxsiyati bo'yicha musiqiy va umumiy rivojlanishini ta'minlaydi. Bolada atrofdagi hayotga estetik munosabatni tarbiyalash qobiliyatini rivojlantirish orqali, hissiy empatiya, asarlarda ifodalangan his-tuyg'ular va fikrlarning xilma-xilligi orqali bola musiqiy obrazlarga nisbatan tasavvur shakllanadi, unda ishonch paydo bo'ladi va o'zi hayolij vaziyatga harakat qiladi. Musiqaning ta'siri uni boshqalar uchun quvonish, o'z taqdiri, boshqa birovning taqdiri haqida qayg'urish kabi ajoyib qobiliyat shakllanishiga undaydi.

Musiqa bilan muloqotda bo'lgan bola har tomonlama rivojlanadi, bolaning tashqi ko'rinishi yaxshilanadi, faqat yaxshilikka intiladigan yomonlikdan hazar qiladigan, mehribon bo'lib ulg'ayadi. Qo'shiq aytish jarayonida nafaqat musiqa eshitish qobiliyati rivojlanadi, balki qo'shiqchilik ovozi, mahorati o'sadi, natijada vokal motor apparati ham rivojlanadi.

Musiqiy ritmik harakatlar to'g'ri holatni, harakatlarni muvofiqlashtirishni, ularning egiluvchanligi keltirib chiqarib, bola ruhiyatini ko'taradi. Musiqiy ritmik harakatlar bolada musiqiy asarning kayfiyati va xarakterini his qilishga undaydi. Har bir ohangni eshitganida uning rirmik tuzilishiga qarab harakatlarni bajaradi, u bundan quvonadi, musiqiy obrazni tushunadi, yaxshi va yomanni farqlay oladi va shu bilan badiiy faoliyatda faollashadi.

Bolalar aniq va tushunarli musiqiy hodisalarni tinglash, solishtirish va baholash imkoniyatiga ega. Musiqa bolaning hissiyotiga bevosita ta'sir qiladi va uning axloqiy xarakterini shakllantiradi. Musiqaning ta'siri ba'zan ishontirish yoki yo'nalishdan ko'ra kuchliroqdir. Masalan, Vatan haqidagi qo'shiq Vatanga muhabbat tuyg'usini uyg'otadi. Raqslar, o'yin-qo'shiqlar, shuningdek, turli xalqlarning raqslariga qiziqish uyg'otadi. Musiqani idrok etish jarayonida paydo bo'ladigan turli his-tuyg'ular bolalar musiqiy tushunchasini, ularning ma'naviy dunyosini boyitadi.

Jamoaviy qo'shiq aytish, raqsga tushish, musiqiy o'yinlar ijrosida bolalarning umumiy tajribaga to'la bo'lishi, ularda musiqa ijrochilik muammolarini hal qilishga katta hissa qo'shadi. Qo'shiq aytish jarayoni ishtirokchilardan o'zaro birlashgan harakatni, hamkorlikni talab qiladi. Umumiy tajribalar individual rivojlanish uchun qulay zamin yaratadi. Umumiy ishtiyok va ijro quvonchlari qo'rqadigan, qat'iyatsiz bolalarni faollashtiradi. E'tibordan mahrum bo'lganlar uchun esa boshqa bolalarning o'ziga ishongan va muvaffaqiyatli ishlashining o'zgarishi, salbiy namoyishlar tormozi bo'lib xizmat qiladi. Bunday bolaga sheriklariga yordam berishni taklif qilish mumkin, shu bilan kamtarlikni tarbiyalash va bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Musiqa darslari maktabgacha yoshdagi bolaning xatti-harakatining umumiy harakatiga ta'sir qiladi. Har xil mashg'ulotlar bolaning (qo'shiq aytish, jamoa bo'lib kuylash, musiqa tinglash, bolalar musiqa asboblari chalish va h.k.) o'zgarishi, e'tiborni, aqlni, reaksiyaning tezligi, uyushqoqlikni bolalarning irodali harakatlarining namoyon bo'lishini talab qiladi. Qo'shiq kuylash jarayonida birgalikda ijroni boshlash va tugatish, raqslar va o'yinlarda harakatni birgalikda qila olish, musiqaga umumiy bo'ysunish, tezroq yugurish, kimnidir quvib o'tish istagidan voz kechishga undaydi. Bularning barchasi inhibitiv jarayonlarni yaxshilaydi, bolaning irodasiga ta'sir qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqa mashg'ulotlaridan tashqari, musiqadan foydalanish imkoniyatlari oshirish maqsadida ularni faoliyatlardan bo'sh vaqatlarda, rolli o'yinlarda, ertalabki badantarbiyada, bolalarni qabul qilish vaqtida turli mashg'ulotlardan foydalanish tavsiya etiladi. Musiqiy multfilmlarni ko'rish, bolalarning tug'ulgan kunlarini nishonlashni (musiqa qo'shilgan holda) tashkil qilish ham juda foydalidir. Bu bolalar ruhiyatida ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu jumladan, o'yindagi musiqa ularni yanada hissiy qiziqarli va jozibali qiladi. "Konsert", "Musiqiy faoliyat" kabi o'yinlarda musiqa asosiy vosita hisoblanadi. Boshqa hollarda, o'yin harakatining ("ona va bolalar" o'yinida ishtirokchilar beshik tebratib qo'shiq kuylaydilar, uy qurishni nishonlaydilar, qo'shiq aytadilar va raqsga tushadilar, o'g'il bolalar askarlar bo'lib o'ynadilar, o'yinchoq baraban ovozida yurishadi, teatrdan qaysidir qo'g'irchoq qahramonlari bo'lib qo'shiq kuylaydilar).

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, musiqiy san'at insonga hayotining birinchi yillarida bevosita kuchli ta'sir ko'rsatib, uning umumiy madaniy rivojlanishida katta o'rin egallaydi. Musiqa bolaning hissiy tabiatiga yaqin. Musiqa ta'siri ostida uning badiiy idroki shakllanadi va rivojlanadi, tajribalarda boyib boradi. Musiqaning inson hayotida ulkan ta'sirini hisobga olib, biz bolalarni musiqaga jalb qilish, bolalarga bu san'atning barcha go'zalligi va xilma-xilligini ko'rsatish haqida g'amxo'rlik qilishimiz kerak. Ko'pgina olimlar musiqiy moyillik va qobiliyat yoshligida yanada faol va yorqinroq namoyish bo'lishini isbotlaganlar. Bizning vazifamiz bolada bu moyillik va qobiliyatlarni imkon qadar tezroq kashf etish va ularni rivojlantirishni boshlashdir.

Yetakchi xususiyatlar shaxsga, uning ichki dunyosiga tashqi ta'sir natijasida rivojlanadi. Ta'lim jarayoni fan namunalarni o'tkazish jarayoni emas, balki shaxsiyatning rivojlanishini boshqarish jarayoni bo'lishi kerak. Psixologiya va pedagogika, insonning qobiliyatlari faoliyatda shakllanadi va rivojlanadi, deb tasdiqlanadi. Maktabgacha tarbiyachi faollik orqali dunyoga munosabat turini shakllantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolaning musiqiy faoliyati sinkretikdir. Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanish genezi bolaning shu davrda rivojlanishining umumiy qonuniyatlari bilan bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolaning musiqiy faolligining shakllanishi bir necha bosqichdan o'tadi: musiqiy obyektli faoliyat, bolada tovush chiqaradigan o'yinchoqlar va asboblarni qiziqish uyg'otganda: musiqiy o'yin faoliyati, agar musiqa hissiy munosabatlar va tajribalarni boyitish manbai bo'lib qolsa, bu o'yin va muloqotda ijtimoiy

munosabatlarni boyitishga imkon beradi, chunki bu bosqichdagi har qanday musiqiy faoliyat, xoh qo‘shiq aytish, xoh musiqa tinglash barchasi bolaning estetik rivojlanishi uchun xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Maktabgacha pedagogika [Matn] darslik. - Toshkent: “Tafakkur” nashriyoti, 2019.
2. Altibayeva G.M. Maktabgacha ta’limda musiqiy tarbiya metodikasi (Ma’ruzalar matni). -Termiz: Termiz davlat universiteti, 2018. -79 b.
3. Ro‘ziyev D.Y. Musiqiy ijrochilik mahorati. Pedagogik mahorat. 6-son, 2019. 260-263-b.
4. Рузиев Д.Ю. Некоторые психологические особенности развития игры на инструменте и подпевания //Академия. - 2020. - № 3 (54).
5. Ro‘ziyev D.Y. Qo‘shiq - badiiy-musiqiy tarbiya omili. Uzluksiz ta’lim. –Toshkent, 2011 №5. – b. 72-75.
6. Ro‘ziyev D.Y. Musiqa ta’limi texnologiyasining ba’zi masalalari. Pedagogik ta’lim. –Toshkent, 2007-№ 1. b. 57-58.